

ספר יונה

הקדמה

כלל ידוע בפי חז"ל כי נבואה שהוצרכה לדורות נכתבה, ושלא הוצרכה לדורות לא נכתבה (מגילה יד, ע"א). ספר יונה נצרך לדורות ללא ספק, שהרי קוראים אנו אותו בהפטרת המנחה של היום הקדוש בשנה. ואולם לא נבואתו בלבד נצרכה לדורות שהרי חמש מילים בלבד כוללת נבואתו¹. סיפורו המלא, על תלאותיו וגלגוליו של יונה הנביא נצרכו אף הם. שקיעתו בים ועלייתו ליבשה ושאר מאורעותיו של יונה הנביא, אף להם מקום של חשיבות במשמעותו של יום הכיפורים. לא נחטא לאמת אם נאמר כי אף למוטיבים הספרותיים שבו יש מסר חשוב לדורות.

מבנהו של מאמר זה יהלום את גישתנו זו. שמו של יונה הנביא רומז על יונתו של נח, אשר אף היא נשלחה למשימתה. יונתו של נח נשלחה שלוש פעמים ולכל אחת משליחותיה משמעות שונה. אף בחייו של יונה הנביא נמצא שלושה גלגולים והרי השם גורם ומטרים את המאוחר. ואף למקום בריחתו של יונה, תרשיש, משמעות רבה המלמדת על אופיו של הספר. תרשיש אחת מאבני החושן היא, וכידוע, לכל אבן, שבט, יש כנגדה. לכל שבט יש אבן על ליבו של כהן גדול אשר היא כנגד אופיו ומהותו. תרשיש הינה אבנו של יונה, אבן שבטו². והרי כך היא דרכו של השב לפני ה' שהוא שב למקורו³.

* נכתב לעילוי הנשמות הקדושות: בנימין בן מנתא, בובה בת סולטנה, בנימין בן זמרודה, ויולה בת מסו, דוד צבי בן ר' אליהו, אסתר בת ר' דוד, יצחק בן יעקב, אלן בת יהודה דב.

1. עוד ארבעים יום ונינווה נהפכת.
2. מקורו של רעיון זה בדבריו של הרב שביב משיבת הר עציון. הרב שביב מצא כי קיימת מחלוקת כפולה בירושלמי אודות התרשיש ואודות מוצאו של יונה, האם משבט אשר הוא או נפתלי. זהות זו בין המחלוקות רומזת גם לקשר הרעיוני.
3. וכך כותב הרב סולוביצ'יק בספרו, "ימי זיכרון": התשובה היא מעשה של חיבור. היהודי נוטע עצמו מחדש בתוך תחומו המקורי שממנו בא. בעל התשובה רץ הביתה לאביו. בעל התשובה נהפך למעין ילד, תינוק שלפתע הוא מרגיש יתמות ומבקש משענת, ידה הענוגה של אם ובת-צחוק של אבא. בעל התשובה חוזר אל התמימות הילדותית בבחינת יכי נער ישראל ואוהבהו (עמ' 119).

וכן כותב הרב סולוביצ'יק: "יזה כל עניין התשובה - הכרה עצמית וידיעה עצמית..." (עמ' 225).

חלק א - הפורענות

"ויהי מקץ ארבעים יום ויפתח נח את חלון התבה אשר עשה וישלח את הערב ויצא ויצא ושוב עד יבשת המים מעל הארץ. וישלח את היונה מאתו לראות הקלו המים מעל פני האדמה. ולא מצאה היונה מנוח לכף רגלה ותשב אליו אל התבה כי מים על פני כל הארץ וישלח ידו ויקחה ויבא אתה אליו אל התבה" (בראשית ח', ו-ט).

שליחותה הראשונה של היונה חתומה בחותם של פורענות. היונה נשלחת לבדוק האם יש תקווה לעולם, האם ניתן להתחיל חיים חדשים לאחר המבול אותו הביא האלוהים על העולם. היונה אינה מביאה כל תקווה לשלום. יונה הנביא נשלח על ידי ה' לקרוא קריאה כנגד אנשי נינווה. וקריאה⁴ זו מבשרת פורענות שהרי נימוקה ניתן עימה, "כי עלתה רעתם לפני". יונה מסרב לשליחותו, ואף זו מן הפורענות שהרי מקובלים אנו ש"הכובש את נבואתו אין לו חלק בעולם

האדם החוזר בתשובה חוזר אל מקורו ומתוודע אל עצמיותו. בספרו, "על התשובה" דן הרב סולוביצקי במעגליותה של התשובה על דרך שנאמר בשמואל "ותשובתו הרמתה כי שם ביתו". שמואל היה טובב בערים במשך כל השנה אך לתשובת השנה היה חוזר אל ביתו. וכך כותב הרב סולוביצקי: "התשובה היא תנועת מעגל. כאשר נמצאים במעגל גדול, דומה לפרקים, כי מתרחקים והולכים מנקודת המוצא, אך למעשה הולכים ומתקרבים אליה. ככל שמתרחקים הולכים ומתקרבים (עמ' 59). כך היא דרכו של השב בתשובה שהוא שב למקורו אחר שנד מלפני ה'. ומקרא מלא הוא בפרשת התשובה (דברים ל', יד): יכי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו. הווי אומר אין אדם צריך לחפש את התשובה בשמים או מעבר לים אלא בנפשו פנימה. ובשורה גדולה יש בדבר שהתשובה גאולה לנפש. החזרה בתשובה הינה חזרה לבראשית, לקמאי, למקום בו נפש האדם חיה בשלווה. חטאיה של הנפש אינם טבעיים לה ועל כן מפריס את שלוותה. התשובה מביאה את האדם אל ההרמוניה אליה הוא מייחל".

האם יונה זכה להגיע אל המנוחה ואל הנחלה? סוף ספר יונה אינו מגלה לנו את התשובה ועומדים אנו ותמהים מה לה באחריתו של יונה. דומני כי, למצער, ניתן ללמוד מדימוי זה כי יונה לא זכה לאותה נחת רוח מיוחלת. יונה אשר ביקש להגיע תרשישה הוטל מן הספינה ולא זכה להגיע אל יעדו.

4. בפסוקים, לא מפורש מהי הקריאה, עד אשר יונה קורא בפועל את קריאתו בפני אנשי נינווה. לפשרה של עמימות זו משמעות רבה בעיני הקורא אשר אינו מבין את טיב בריחתו של יונה. הכתוב מגלה לקורא את טיב הקריאה בד בבד עם גילוי סיבת בריחתו של יונה וכדלקמן. מ"מ לענייננו יש לציין, כי העמימות בקריאתו של יונה מאפשרת לראות בקריאה זו את שני הפנים: מחד, מכריזה הקריאה על פורענות, מאידך, תכלית הקריאה להשיב את אנשי נינווה בתשובה לפני ה'. בכך מידמה קריאה זו לשליחות היונה ע"י נח. מטרת המשלח הינה התקווה ואילו השליח בורח מתקווה זו. יש להעיר על הבדל הקיים בין שני הסיפורים, בעוד שיונה הנביא סובל באופן אישי מן הפורענות והקב"ה מלמדו סדר תשובה, היונה אינה חלק מן הפורענות.

הבא". יונה נזרק למים מן האוניה שכמעט וטבעה ובכך באה הפורענות לשיאה. הבליעה במצולות הים, טרם הבליעה במעי הדגה, רוויית יאוש היא. מה תקווה יש לו לאדם הנזרק לים הסוער ואונייתו רחקה מעליו?

1. הסירוב לשליחות

מדוע מסרב יונה לקרוא את הקריאה על אנשי נינווה? שמא תאמר חס יונה על אנשי נינווה ואינו רוצה לראות ברעתם, אין הדבר כן. יונה עצמו מנמק מדוע סרב לשליחות:

"הלא זה דברי עד היותי על אדמתי על כן קדמתי לברוח תרשישה.
כי ידעתי כי אתה אל חנון ורחום אך אפים ורב חסד וניחם על
הרעה" (יונה ד', ב).

יונה אינו בורח מטעמים הומניים. נהפוך הוא, יונה מבקש כי ידון ה' את אנשי נינווה במידת הדין ולא יסלח לחטאיהם. אין יונה רוצה להודיעם אף את חרון אף ה' על מנת שיחזרו בתשובה. אין יונה רוצה בתשובה ועל כן מעדיף הוא לברוח מלפני ה', ותמוה הדבר.

הגמרא במסכת ברכות (ו, ע"א) מספרת על חזקיהו המלך שלא עסק בפריה ורביה. ישעיהו הנביא הודיעו כי נגזר דינו למיתה בשל כך. חזקיהו מנסה לשוב לפני ה' בתשובה: מבקש הוא לישא את בתו של ישעיהו וישוב חרון אף ה' מעליו. ישעיהו מודיעו כי אין תכלית לתשובה זו, שהרי נגזרה גזירה⁵. ישעיהו הנביא כופר בכוחה של תשובה.

במעמד הר הכרמל הרג אליהו הנביא בחרב את ארבע מאות נביאי הבעל. אליהו, שציפה להתעוררות רוחנית גדולה, נפל ליאוש גדול בשומעו כי איזבל מבקשת ליקח את נפשו ואין פוצה פה ומצפצף. אליהו בורח למדבר והקב"ה שואלו: "מה לך פה אליהו? כי עזבו בריתך בני ישראל, את מזבחותרך הרסו ואת נביאך הרגו בחרב" (מלכים א' י"ט י), עונה הוא לה'. אליהו הנביא מתייאש מהעם ואינו רואה עוד כל אפשרות לתיקון⁶.

לבסוף, מוצאים אנו במסכת מכות שבתלמוד הירושלמי (פרק ב', משנה ו')

5. לסיפור זה "סוף טוב" למרות התנגדות ישעיהו אומר לו חזקיהו המלך: בן אמוץ כלה נבואתך וצא, כך מקובלני מבית אבא אפילו חרב חדה מונחת על צווארו של אדם אל יתייאש מן הרחמים (שם). חזקיהו חוזר בתשובה וזוכה לחמש עשרה שנות חיים.
6. ועל כן מיד לאחר מכן מוצאים אנו את דבר ה' לאליהו: "ואת אלישע בן שפט מאבל מחולה תמשח לנביא תחתידך". הקב"ה אינו מוכן להתייאש מן העולם. אין גבול אשר אחריו לא ניתן לחזור בתשובה. להרחבה בעניין זה עיין מכילתא לפרשת בא.

מילים מפורשות אודות התנגדותה העקרונית של הנבואה לרעיון התשובה. שאלו לנבואה חוטא מה עונשו? אמרה: "הנפש החוטאת היא תמות"⁷. הנבואה אינה מקבלת את התשובה כהליך טבעי לחוטא ומבכרת את מידת הדין שתפגע בו⁸.

2. אידיאולוגיה של דין

על שום מה ולמה מתנגדת הנבואה לתשובה? מה דופי מוצאת הנבואה בחזרת האדם בתשובה? הרמב"ם, בפרק השביעי בהקדמתו למסכת אבות, (המכונה "שמונה פרקים") כותב מהן הדרכים להשגת הנבואה. הרמב"ם מדגיש כי הנביא זוכה לנבואה רק לאחר עמל קשה ויגיעה מרובה. הנביא עובר תהליך הכשרה ארוך ומייגע בו הוא מתקרב לה'. התקרבות זו הינה עבודה אישית קשה המזככת את האדם: "ודע שכל נביא לא נתנבא אלא אחר שיהיו לו כל המעלות השיכליות ורוב מעלות המידות והחזקות שבהן".

הנביא, לדעת הרמב"ם, הינו האדם השלם בשכלו. הדבקות בה' הינה דרך השכל הפועל. הנביא הגיע לפסגת השכל ושם פגש את אלוהיו. אך טבעי הדבר כי יסרב הנביא לקבל ולהבין את התשובה. הוא שעמל כה קשה עבור הקירבה לאלוהיו, אינו מוכן לקבל את התשובה, המהפכת עוונות לשגגות, ולעיתים אף לזכויות. כמו כן, ובכך עיקר, אין התשובה נתפסת בשכלו של הנביא. כיצד יכול האדם לשנות את ציר הזמן, ופעולתו בהווה תימחק את העבר? העבר תם ופני האדם אל העתיד. אין הנביא מוכן למחוק את העבר ואף לא בתשובה וחרטה כנה. כשם שהמכניס ידו לאש נכווה ולא יעזרו לו כל צער וחרטה אף החטא מטמא נפשו של אדם ומטיל זוהמא ורפש באישיותו, כיצד זה תצילהו התשובה מרעתו. על פשעי העבר יש לשלם, על מנת שעושה רע, לא ינקה. אין הנביא מקבל כל סטייה מאדני המשפט הצרוף⁹.

7. רק הקב"ה עונה לשאלה מה יעשה החוטא "ישוב בתשובה וימחל לו". הקב"ה בוחר בדרך התשובה ממש בדומה להדחתו את אליהו הנביא ומשיחתו את אלישע תחתיו.

8. מאליה עולה השאלה כיצד ראו הנביאים את תפקידם בהוכחת העם? אם דרך תשובה חסומה בפני הבריות לשם מה תוכחה? תשובת הדבר עולה מתוך פרשת התשובה שבפרשת ניצבים: "והיה כי יבואו אליך הדברים האלה הברכה והקללה אשר נתתי לפניך והשבבות אל לבבך בכל הגויים אשר הדיחך ה' אלהיך שמה. ושבתי עד ה' אלהיך ושמעת בקולו ככל אשר אנוכי מצוך היום" (דברים ל', א-ב).

חזרת העם בתשובה אינה באה במקום העונש אלא אחריו. תשובה מסוג זה, בה משלם האדם על חטאיו, מקובלת על הנביאים. התנגדותם הינה לתשובה שבה נהפכים עוונות לשגגות וחמור מכך, לזכויות.

9. כיצד זה לומדים אנו סדר תשובה מאבי הנביאים? מדוע אם כן מקבל משה רבנו את התשובה ואינו כופר בה? תשובה לכך תינתן בהמשך המאמר.

יונה בן אִמִּיתִי אינו מקבל את התשובה. נראית היא לו כחריגה מן האמת הצרופה. יונה המזכיר מידות רחמיו של ה', שחותמו אמת, משמיט מהן את החשובה שבהן. "כי ידעתי כי אתה ה' אל חנון ורחום ארך אפים ורב חסד וניחם על הרעה" (יונה ד', ב). הנחמה על הרעה מחליפה את האמת השגורה בפינו משלוש עשרה מידותיו של ה' שבתורת משה. אין יונה מבין ואף אינו מקבל כי האמת צועדת יד ביד עם התשובה.

יונה הנביא בדומה ליונתו של נח נשלח אל הפורענות. היונה נשלחת בלא שרואה היא את האופק, יונה נשלח בלא אפיק של תקווה. שניהם הולכים אל החורבן ואין הם דבקים במשימתם. שניהם סבורים כי נשלחו לספר על החורבן ולא על האור המסתתר בקצהו. היונה אינה מוצאת מנוח לכף רגלה ויונה אינו מוצא את אור התשובה המאיר בנפשם של אנשי נינוה. שניהם מועלים בשליחותם.

שמה יאמר אדם דומה יונה לעורב אשר יצא ושב, ואל שליחותו לא הלך, ואינו דומה ליונה אשר הלכה לשליחותה וחזרה ובפיה בשורת פורענות? אין הדבר כן. אף יונתו של נח מעלה בשליחותה הראשונה. התורה מעידה כי נראו ראשי ההרים והיונה אינה מוצאת מנוח לכף רגלה, אתמהא! יונתו של נח שבה בטרם עת. אף היא ברחה משליחותה. המים המכסים את העולם והתוהו ובוהו השרוי בכל הפחידוה ועל כן שבה היא לחיקו הבטוח של נח: "ותשב אליו אל התבה" (בראשית ח', ט). היה עליה להמשיך ולחפש עד אשר תמלא שליחותה ותבשר על חיים חדשים.

יונה הנביא, אף הוא, משפיל ראשו ועל כן איננו רואה את ראשי ההרים. העמק, המישור ואף רוב ההרים מכוסים בתהום אך ראשי ההרים אינם מכוסים. ורמז יש בדבר, יכול אדם לחטוא לריבונו של עולם, לפשוע לפניו ולמרוד בו, ולעולם לא יהא טמא כולו. כך מקובלנו: נגע שכולו הפך לבן - טהור. אין יונה מבין את סודה של התשובה, אין יונה יודע כי לעולם יכול אדם לחזור אל אביו שבשמים. וכל כך למה? הואיל ואף אם ירבה לפשוע לא יכבה פתיל נשמתו. ראשי ההרים לעולם לא יהיו מכוסים.

שליחותו של יונה אינה לספר את אשר רואות עיניו בלבד אלא לתור אחר פתח של הצלה. הנביא אינו אורקול הצופה עתידות אלא בסיס לתשובה ולתיקון דרך. אם נבואתו סותמת את הגולל מה תועלת יש לעולם בנבואתו. על כרחך אין הנביא מתנבא אלא על הראוי שיהיה.

יונה הנביא ויונתו של נח שניהם אינם ממלאים את שליחותם ושניהם "משלמים את המחיר" על כך. יונתו של נח בורחת מאימת החורבן וסופה שאין היא מוצאת מנוח לכף רגלה. יונה הנביא בורח מן הרחמים לחיקה הבטוח של

מידת הדין וסופו שאין הוא מוצא מנוח לנפשו. יונה אינו נקי מחטא ואימת הדין פוגעת גם בו. המיית הגלים וסער הים מטלטלים אותו עד אשר נבלע הוא במעי הדגה. כך הוא טיבה של מידת הדין שאינה נותנת מנוח להולכים בשעליה. אין העולם מתקיים בדין.

חלק ב - התקווה

”יחל עוד שבעת ימים אחרים ויסיף שלח את היונה מן התבה. ותבא אליו היונה לעת ערב והנה עלה זית טרף בפיה וידע נח כי קלו המים מעל הארץ” (בראשית ח', י-יא).

יונתו של נח מגיעה אליו ועלה זית טרף בפיה. האופק עדיין מכוסה במים, ונח אינו רואה אדמה בהביטו על הארץ. עם זאת שמח נח שמחה גדולה. יודע נח כי יש תקווה וזו חשובה לו ביותר. היונה אינה מביאה את פרי הזית אלא את עלהו. העלה אינו יציב ואף אין הוא חשוב מצד עצמו. ואולם העלה מבשר על הפרי שיגיע, על גאולת האל את עולמו, על הפסקת החורבן ותחילת הבניין.

יונה הנביא אף הוא עוד הוא במעי הדגה ושמח הוא שמחה גדולה. ”ואני אמרתי נגרשתי מנגד עיניך אך אוסיף להביט אל היכל קודשך” (יונה ב', ה). יונה שמח בדג כי מבין הוא שאין הוא מגורש מאלוקיו. הדג אינו הצלה בעצמו אך הוא יסוד לתקווה. יונה שמח בתקווה זו מאוד.

יונה שמח ונח שמח. שניהם שמחים בתקווה אך לשניהם אין וודאות בהצלה. נח יודע כי קלו המים בלבד, אין הוא יודע יותר מכך. מקווה נח לחיים החדשים אך אין לו כל ערובה שאכן ייסלח ה' לעולמו. יונה אף הוא, במעי הדגה, אינו בטוח בהצלתו אך מקווה לה. אין הוא יודע מה טומן העתיד בחובו והתקווה מוציאתו מידי יאוש. שניהם רואים כי ה' לא הסיר מבטו מהם ובכך שימחתם.

יונה ונח חיים בדיאלקטיקה מופלאה המאפיינת עולמו של כל חוזר בתשובה. מחד, מכיר הוא בחומרת חטאו, שאם לא כן אין תשובתו שלמה, שהרי צריך השב בתשובה להכיר בגודל חטאו. והכרתו בחטאו מביאתו לידי רפיון שהרי החטא מרחיק בנים מעל שולחן אביהם ומביא זוהמה על נפש החוטא. מתוך שמכיר הוא בחומרת חטאו אין הוא מבין כיצד ניתן לתקן. מאידך, יודע החוטא כי מתנה טובה נתן האל ליראיו ותשובה שמה. יש הזדמנות נוספת, יש פוטנציאל של תיקון.

החוטא אינו זכאי לתשובה ואין הוא יכול לתובעה בפה מלא. חסד הוא שעשה עימו ריבונו על מנת שלא ייטרד מן העולם. כך היא דרכו של השב שאין הוא בטוח בתשובתו וכל ימיו מלאים צער. אלמלא התקווה שייסלח לו האל כבר היה מתייאש. נע החוטא במעגלי התקווה בין ייאוש להצלה.

דוד המלך, משיח ה' ונעים זמירות ישראל, כמעט שנטרד מן העולם בחטאו הגדול. את אוריה החתי היכה בחרב ואת אישתו לקח לאישה. שפיכות דמים וגילוי עריות במקום אחד. נתן הנביא הוכיח את דוד על חטאו ודוד מיהר לעשות תשובה. אפס כי היה החטא חמור וניאץ דוד את אויבי ה' בדבר הזה. ולא מיהר ה' לסלוח לדוד על אשר עשה וחרב צמחה מביתו. כל ימיו נענש דוד על חטאו ושכינה נסתלקה מעימו. אבשלום בנו קם מתוך ביתו ורדפו עד שכמעט הרגו. חיייו היו קשים מנשוא אך דוד עומד בתשובתו. דוד מצדיק עליו את הדין ומתפלל שיסלח לו האל. מעולם לא ראה דוד סליחה זו כמובנת מאליה ועד יום מותו לא זכה לה. בשעה ששומע דוד משימעי בן גרא את חרפתו אין הוא משיב לה. "אולי יראה ה' בעוני והשיב ה' לי טובה תחת קללתו היום הזה" (שמואל ב', י"ב) אומר דוד לאבישי המבקש לנקום במגדף. רק לאחר מותו של דוד, מספר המדרש, נודע כי סלח ה' לדוד. כאשר נשקו שערי בית המקדש ולא ניתן היה להכניס את ארון הקודש למקומו לא נענו כל תפילותיו של שלמה עד שאמר: "זוכרה לחסדי דוד עבדך" (דברי הימים ב', ו' מב). רק אז נודע כי סלח ה' לדוד.

בשעה שחטאו ישראל בעגל ורצה המקום להשמיד את שונאיהם של ישראל עמד משה ופילל בעדם. שלוש עשרה מידות שלמד מפי השטן במרום סייעו לו בעומדו בתפילה ולא זו משם עד שאמר לו קונו "סלחתי כדברך". ואף על פי כן שעלה למרום אמר: "ועתה אעלה אל ה' אולי אכפרה בעד חטאתכם" (שמות ל"ב, ל). אין ילוד אישה יודע מחשבות קונה עולם ואין הוא יודע מתי הסליחה שלימה. אין ילוד אישה יכול להיות מובטח אלא בתקווה. אין בטחון אלא במידת רחמיו ואין בטחון שנוכה לה. כל בטחונו הוא בתקווה¹⁰.

יונה, נח ודוד שמו מבטחם בתשובה והתפללו לה'. התקווה היא שהושיעתם. מתוך ענותנותם לא בטחו בהצלחתם אלא בתקוותם. מתוך ביישנותם לא תבעו את התשובה בפה מלא אלא ביקשורה כעני העומד ומבקש מתת של חסד. ואף אנשי נינווה הלכו בדרכם ועל כן נשמעה תפילתם. לאתר שקרא עליהם יונה את קריאת הפרענות לא החרישו ופתחו בתשובה. ולא שמע האלוהים את תפילתם אלא בזכות שאמרו "מי יודע ישוב ונחם האלוהים ושב מחרון אפו ולא נאבד" (יונה ג', ט). לא היו בטוחים בגאולתם ועל כן היו ראויים לגאולה. אם אין הספק מכרסם בלב אין התשובה שלימה. ואין הגאולה באה אלא בתשובה.

10. ואף בהפטרות "שובה" אומר הושע הנביא: "וקרעו לבבכם ואל בגדכם ושובו אל ה' אלהיכם כי חנון ורחום הוא ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה. מי יודע ישוב ונחם והשאיר אחריו ברכה מנחה ונסך לה' אלהיכם".

חלק ג - הגאולה

”וחל עוד שבעת ימים אחרים וישלח את היונה ולא יספה שוב אליו עוד” (בראשית ח', יב).

היונה הנשלחת על ידי נח אינה חוזרת הואיל ומצאה עתה מנוח לכף רגלה. היונה מתחילה חיים חדשים ובכך מתחיל העולם מחדש. אף אנשי נינוה מתקבלת תשובתם לפני ה' וניחם ה' על הרעה אשר דיבר לעשות להם. יונתו של נח והעיר נינוה זוכים לחיים חדשים ולגאולת ה'. יונה הנביא יודע¹¹ כי סלח ה' לאנשי נינוה ורע הדבר בעיניו. כזכור, יונה אינו שלם עם רעיון התשובה ועל כן חורה אפו בשומעו כי שב ה' מרעתו ונבואתו לא תתגשם. הקב"ה חפץ להודיע דרכיו לנביאו ועל כן מביא הוא את יונה להכיר בכוחה של תשובה. לאחר שנודע ליונה על סליחת ה' לאנשי נינוה וחורה הדבר בעיניו נאמר:

”ויצא יונה מן העיר וישב מקדם לעיר ויעש לו שם סכה וישב תחתיה בצל עד אשר יראה מה יהיה בעירי” (יונה ד', ה).

ותמוה הדבר. יודע יונה, לכאורה, כי סלח ה' לאנשי נינוה ומה לו לראות מה יהיה בעיר? וכי אינו מאמין בסליחה ששמע מאלוהיו?¹² על כורחנו עלינו לקרוא שתי פרשיות אלו במקביל. יונה אינו שומע מאלוהיו במפורש כי סלח לאנשי נינוה אלא רואה זאת במראה הנבואה. משל היתה יציאתו של יונה מן העיר ופרשת הצל שבעקבותיה כמקל השקד של ירמיהו או כסיר הנפוח אשר פניו מפני צפונה. את יציאת יונה מן העיר ופרשת הצל יש לקרוא במקביל להודעת ה' ליונה כי סלח לאנשי נינוה.

1. מידת הדין

במקומות רבים בחרו חז"ל לדמות את מידת הדין לשמש¹³. חשיבותן של שתי אלו עצומה אך עוצמתן מסוכנת עד מאוד. לא ניתן לדמיין חיים בעולם בלא שמש ובלא דין אך חשיפת יתר יכולה להחריב את העולם. יונה הנביא

11. יודגש כי לא נאמר בפסוקים כי אמר ה' ליונה על כך שניחם מרעתו. הפסוק מתאר את מחשבת ה' ואת רגשותיו של יונה. אין הנביא מתאר דו שיח בין ה' ליונה בעניין זה.

12. תשובות רבות לשאלה זו. ייתכן ויונה חפץ לראות מה טיבה של תשובה ואם תחזיק מעמד. חז"ל אמרו לנו כי לא הייתה תשובתם שלימה. מן החמס שבכפיהם שבו אך לא מן החמס שבבתיהם. האם ימשיכו בתשובתם או שיעצרו ברמתם הראשונית, האם תשובתם הראשונית מספיקה לריבון העולמים או שדורש הוא התקדמות. כאמור, תשובות רבות בדבר ואולם ידי פשוטו של מקרא אין אנו יוצאים. עד אשר יראה מה יהיה בעיר פירושו עד אשר יראה אם תבוא הפורענות אם לאו.

13. עיין, למשל, ריש מסכת פסחים.

חטא בכובשו את נבואתו והכובש נבואתו חייב מיתה ואין לו חלק לעוה"ב כדברי הגמרא בסנהדרין דף ד, ע"א. השמש, היוקדת על ראשו במדבר, הרי היא כמידת הדין המתוחה על ראשו. הסוכה אותה בונה יונה והקיקיון אותו מזמן לו ה', ויונה שמח בו שמחה גדולה - מצילים אותו מאימתה של מידת הדין. הצל הפיזי הינו משל ההופך לנמשל עבור יונה המתייסר ביסורי המדבר הלוהט: "ויעל מעל ליונה להיות צל על ראשו להציל לו מרעתו" (יונה ד', ו). הצל המגן מקרניה של השמש מסמל את מידת הרחמים המגנה מפני אימתה של מידת הדין. ואימת הדין עצמה היא השמש המבקשת לטרוד את יונה מעולם¹⁴.

הצוהר ממידת הדין אותו פותח ה' ליונה הוא המשנה דעתו של יונה. יונה הנביא אשר שכלו מושלם, אין מידותיו שלימות. אין הוא מרגיש צערם של אנשי נינוה ואין דעתו מעורבת עם הבריות. מתוך שלימות הנהגתו אין לו צורך במידת הרחמים ועל כן אין הוא מכיר בה כלל וכלל. הקב"ה מלמד את יונה כי גם הוא נזקק לחסדיה של זו. אף הוא בשר ודם, ואין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא. אף יונה חטא בכובשו נבואתו ודינו במיתה.

השמש הקופחת על ראשו של יונה מבקשת להיפרע מיונה על חטאו. קרני השמש הרי הם כשלוחיה של מידת הדין. הצל על ראשו, בדמות הסוכה שבנה או בדמות הקיקיון אותו זימן לו ה', הרי הוא כמידת הרחמים. ויונה בפעם הראשונה בחייו שמח על מידת הרחמים. יונה בונה סוכת רחמים ושמח בצילו של הקיקיון. עתה מזמן ה' תולעת המכה את הקיקיון. שמחתו של יונה מתחלפת בצער רב. יונה מרגיש בכל נימי נפשו את חשיבותה והכרחיותה של מידת הרחמים.

פעמיים נאמר בספר יונה כי שואל האלוקים את יונה אם היטב חרה לו. פעם אחת, לאחר שסולח ה' לאנשי נינוה, ויונה אינו עונה לשאלתו. בפעם השנייה שואל האלוקים את יונה אם היטב חרה לו לאחר שיבש הקיקיון. דומני כי אין אלו שתי פעמים שונות. הקב"ה מודיע ליונה את סליחתו לאנשי נינוה דרך סיפור הקיקיון. כדי שיבין יונה את סיבת סליחתו ממחיש ה' ליונה את חשיבות הסליחה. עתה, לאחר שחש על בשרו את אימת מידת הדין, אחר שנצרפו רגשותיו במדברה הלוהט של מידת הדין, בשל יונה להבין אף את סליחת האל לאנשי נינוה. מידת החמלה שהייתה חסרה ביונה התווספה לו. עתה הוא שלם לא רק בשכלו אלא גם במידותיו¹⁵. עתה משהכיר הוא במעלתה של מידת הרחמים שבר

14. משחק מילים נוסף בעל עיקרון דומה מצוי בהפטרות "שובה" שבהושע. הנביא מבטיח לעם כי הקב"ה יהא עבורם כעץ הלבנון. "אהיה כטל לישראל יפרא כשנשנה ויך שורשיו כלבנון". נבואה זו הינה הבסיס לנבואתו של הושע לעם: "ישוּבו יושבי בצילו יחיו דגן ויפרחו כגפן". היושבים בצילו של העץ ישוּבו בתשובה לפני ה'.

15. אך טבעי כי את התשובה לשאלותיו ימצא יונה בתוך נפשו שלו. יונה בורח תרשישה, לעצמיותו. ואת הדרך לתשובה מוצא הוא בליבו שלו.

הוא מסך נוסף בינו לבין קונו. וכמו שאומר הרמב"ם מעלת הנביא לפי מיעוט המסכים המפרידים בינו לבין קונו¹⁶.

האם קיבל יונה את דברי האלוקים במלואם? האם התיישבו כל קושיותיו? ספר יונה מסתיים בבקשת יונה למות. אין אנו יודעים אם בקשתו זו של יונה הרי היא ביטוי לחמלתו על עצמו וממנה הפנמת החמלה על כל בריותיו או שהיא ביטוי לקרע העמוק החל בנפשו ואשר לא אוחה. הקרע שבין השכל הדוחה את התשובה לבין הלב המרגיש את חשיבותה. אם אכן עלה בידו של יונה ליישב את הסתירה הרי שגדלה מעלתו והייתה כשל גדול הנביאים אשר על אף שלימות שיכלו התחנן על עמו וכיפר בעדם¹⁷.

2. סוכה וקיקיון

הקבי"ה מסייע ליונה להבין את חשיבותה של התשובה. האם מסייע לו ה' גם בהבנת פישרה? הצורך האנושי בחמלה הינו פשוט וברור ואף יונה חש בו ומבינו היטב אך האם יכול יונה גם להבין מהי הדרך בה פועלת התשובה? על מנת לענות על שאלה זו נשים ליבנו אל קושיה פשוטה העולה מן הכתובים. יונה בונה לעצמו סוכה על מנת לישב בצילה. לאחר מכן מזמן לו ה' קיקיון על מנת שיחסה בצילו. לשם מה נדרש נס זה? מה תועלת יש ליונה בקיקיון אחר שבנה לעצמו סוכה ומה שמחה שמח יונה על נס שאין לו תכלית? שמא תאמר שמה יונה על השגחת ה' הדואג למחסורו, אין הדבר כן. אם סוכה לחוד וקיקיון לחוד ויוצא יונה מן הסוכה שבנה אל הקיקיון שזימן לו ה' מדוע לא חזר יונה אל סוכתו לאחר שיבש הקיקיון?

הרד"ק וה"מצודות" מסבירים את שמחתו של יונה על הקיקיון הואיל וסוכה זמנית היא והקיקיון קבוע ויציב. הסברם ייתכן ועונה על שאלת השמחה וודאי אינו עונה על שאלת אי חזרתו של יונה לסוכתו אשר בנה. המלבי"ם סבור כי יונה שמח על הצל העודף של הקיקיון על פני צילה החסר של הסוכה. גם הסבר זה אינו עונה לשאלת סבילותו של יונה בעוד השמש יוקדת על ראשו ואי חזרתו לסוכתו אשר בנה. לכאורה, ניתן לתרץ כי הרוח החרישית עליה מספר הכתוב הטילה את הסוכה הרחק ולא ניתן היה לחזור אליה.

ואולם הקושי אינו נפתר, מדוע לא בונה יונה סוכה חדשה? דומני כי תשובה לשאלה זו תסלול את הדרך להבנת השאלות כולן. יונה אינו בונה סוכה חדשה

16. עיין לעיל בפסקה אידיאולוגיה של דין.

17. שהרי רגשותיו של משה הזדככו לא במגדל השן של הנבואה אלא במדבר בהיותו רועה נאמן לצאנו.

הואיל והוא במדבר ובמדבר¹⁸ אין חומרי גלם לבנות סוכה! כיצד בונה יונה אם כך את סוכתו הראשונה? יונה משתמש בקיקיון אותו מזמן לו ה'. הקיקיון הינו חומר הגלם לבניית הסוכה. יונה שמח על כך שה' מזמן לו את הקיקיון אשר בעזרתו יוכל לבנות את סוכתו. כאשר הקיקיון מוכה על ידי התולעת אין ליונה לאן לחזור ואף אין לו חומר גלם לבנות סוכה נוספת¹⁹.

ואולם אף שתורצו הקושיות לא יצאנו ידי חובתנו. אם סוכה וקיקיון אחד המה מה ראה הנביא, כותב הספר, להפריד ביניהן? מדוע לא נכתב בצורה פשוטה כי יונה בנה את סוכתו מן הקיקיון והיו השאלות מסתלקות ולא היינו צריכים לתרצן? ניסוח כללי לשאלה זו מופיע בדבריו הנאים של הרב מרדכי ברויאר²⁰:

משום כך אין הפרשן יוצא ידי חובת הביאור על ידי עצם יישוב הסתירה או הסבר הכפילות. אלא עליו לבאר תחילה מה ראתה תורה לומר דברים שנראה ממשמע לשונם כאילו הם סותרים זה לזה או חוזרים זה על זה. ורק אחר כך הוא יכול ליישב את הסתירה או להסביר את הכפילות.

3. שתי מידות של רחמים

כאמור, יישוב הפסוקים בדרך שתיישוב את המקראות אינו מספיק. עלינו להבין מה ראה הנביא לכתוב באופן המעורר את הסתירה מראשיתת. תשובה לשאלה זו הינה ברובד המדרשי ועתה נסללה הדרך לשימוש בסמלים ובמטאפורות. מעתה רשאים אנו להתעלם משיקוליו המעשיים של יונה ולהתייחס למידות הרחמים השונות אותן מסמל הצל בשתי הופעותיו. אשר על כן נסב דיונו אל חטא העגל בו נתגלו לנו מידות הרחמים בראשונה.

עם ישראל לא המתין לבואו של משה. טרם ירד משה מן ההר ובידו שני לוחות אבנים בנה העם עגל מסכה ועבדו. עוד קול ה' מהדהד באומרו "לא יהיה לך אלוהים אחרים על פני" רוקד העם סביב העגל וליבו רחוק מאלוקיו. חרון אף ה' כמעט ולא השאיר זכר לשונאיהם של ישראל. אלמלא עמד משה בפרץ כבר היתה השכינה מענישה את העם והיה זה מתחייב כליה.

18. על פי פירושו של "דעת מקרא" לספר יונה מצויה נינווה באיזור אשור בואכה החידקל. זהו איזור מדברי ביותר ואין לצפות בו לחומרי גלם זמינים לבניית סוכה.

19. שתי שאלות עולות כנגד פירוש זה: האחת, נאמר בכתוב: "וימן ה' אלוהים קיקיון ויעל מעל ליונה" (יונה ד', ו). לכאורה, ה' הוא המעלה את הקיקיון ולא יונה. ניתן לפתור קושי זה אם נראה בקבייה את סיבת הסיבה על דרך "איש מצרי הצילוני" הנאמר במשה והכוונה היא למצרי ממנו ברח משה אך הוא סיבת הסיבה להצלת בנות יתרו. קושי נוסף נובע מהקל וחומר הנאמר בסוף הספר: "אתה חסת על הקיקיון אשר לא עמלת בו לא גידלתו". לכאורה, עמל יונה על בניית הסוכה. גם קושי זה ניתן לתרץ בדוחק. הדגש בדברי האל הינו על השגת הקיקיון ולא על בניית הסוכה. לא עמלת בהשגתו ולא דאגת לגידולו.

20. "פרקי בראשית", עמ' 11, הוצאת תבונות.

חרון אף ה' סר מעל העם וניצל העם מאימתה של מידת הדין. ואולם לא לנצח חי משה, ועמנו עם קשה עורף הוא. יצרו הקשה הביאו בעבר ויביאו בעתיד לסור מעל אביו שבשמים. אם ידון בדין לא תשאר פליטה לשונאיהם של ישראל. שתי הצעות מוצעות על מנת שלא יושמד עמנו בעת עונו. הקב"ה מציע: "כי לא אעלה בקרבך כי עם קשה עורף אתה פן אכלך בדרך" (שמות ל"ג, ג). ומשה מציע: "ילך נא ה' בקרבנו כי עם קשה עורף הוא וסלחת לעוננו ולחטאתנו ונחלתנו (שמות ל"ד, ט). שתי הצעות הסותרות האחת את רעותה. שתי הצעות אשר הרציונאל העומד מאחריהן הפוך לחלוטין.

הקב"ה מציע כי יסלק שכינתו מן העולם. כך יהא חטאו של העם חמור פחות. ככל שהעם קרוב לשכינה הרי שחטאו חמור שבעתיים. אינו דומה בן החוטא בארמונו של מלך לעבדו החוטא בגבולין. משה לעומת הקב"ה מציע הצעה הפוכה. "ילך נא ה' בקרבנו". הסליחה תבוא לא מהריחוק אלא דווקא מהשראת השכינה. יביט ה' ליצרו של העם ולא יכעס. יפן ויראה כי לא מומר להכעיס הוא העם אלא לתאבנו הגדול הוא חוטא. כילד המתחטא לפני אביו. הגמרא במסכת ברכות (ז, ע"א) אומרת כי מיטב תפילותיו של משה לעניין זה באו. ביקש משה כי לא יסלק האל שכינתו מהעם ואף על פי כן יסלח לחטאתם. ואף נענה ה' לתפילתו. דרך תשובה הורה משה לעמנו, דרך תפילה בה האל אינו מסלק שכינתו אף שבניו חוטאים לפניו.

4. שתי מידות של צל

שני פנים לו לצל של יונה. מחד מגיע הוא ליונה דרך הסוכה אותה הוא בונה. מאידך, מגיע הצל מן הקיקיון אותו מזמן לו ה'. ספר יונה מפצל בין שני הצללים למרות שאחד הוא הואיל ושני פנים לו לצל של יונה. בתחילה בונה יונה סוכה בה מסתתר הוא מפני השמש. הסתתרות זו ממידת הדין דומה בעינינו כסילוק השכינה²¹. הסוכה הינה כמסך המפריד בינו לבין קונו. מידת הרחמים אותה הסוכה מסמלת הינה כהצעתו הראשונה של האל. הסליחה והתשובה המסומלות בסוכתו של יונה הינן של סילוק שכינה.

הקב"ה מזמן ליונה קיקיון. קיקיון זה המצל על ראשו של יונה הינו סמל לסליחה הבאה מתוך קירוב שכינה. לא הסתלקות אלא השגחה צמודה ופרטית

21. יונה בורח משליחותו הואיל ואין הוא רוצה כי תרחק השכינה מן העולם. עם זאת חטא הוא לו שאין הוא מקיים רצון קונו. אין הקב"ה אוהב סטיה מקיום מצוותיו אף כאשר היא נעשית מתוך רצון לדובקה בו. נחמה ליבוביץ', בספרה, "עיונים לפרשת השבוע", פרשת שמיני, מסבירה כך גם את חטאם של נדב ואביהוא ואומרת כי הדבר בכלל הפסוק "האל אשר לא ישא פנים ולא ייקח שוחד" (דברים י"ז, יז). אין הקב"ה מתרשם מן השוחד אותו מקריבים לפניו צדיקיו.

הדואגת לכל מחסורו. לא מסך מפריד אלא יצירה אלוהית המקרבת לב בניס אל אבותיהם. סליחתו של ה' לאנשי נינווה אינה סליחה של ריחוק אלא של קרבה והשראת שכינה. ואף רמו יש בדבר, סוכתו של יונה נתנה צל סתמי, הקיקיון אותו זימן לו ה' הינו צל הבא מאיתו יתברך. צל המיוחד ליונה: ויעל מעל ליונה להיות צל על ראשו להציל לו מרעתו²².

5. חידת הקיקיון

צעד נוסף צעדנו בהבנת פישרה של תשובה. התשובה אינה באה מתוך ריחוק אלא מתוך קירוב, לא סילוק שכינה אמור אלא השראת שכינה והתהלכות האל בתוכנו. ואולם עדיין נותרנו שואלים מה יש בה בהשראת השכינה שהוא מבוא לסליחה? על שום מה ולמה סולח האל לעמו שעה ששוכן הוא ביניהם?²³ דומה כי אף על כך רומז ה' ליונה. משל הקיקיון, העוסק במידת הרחמים לעניין זה בא. שהרי שאלה מציקה מתעוררת בקריאתנו את הקל וחומר אותו משמיע האל ליונה:

“ואמר ה' אתה חסת על הקיקיון אשר לא עמלת בו ולא גידלתו
שבן לילה היה ובן לילה אבד. ואני לא אחוס על נינווה העיר
הגדולה אשר יש בה הרבה משתים עשרה רבו אדם אשר לא
ידע בין ימינו לשמאלו ובהמה רבה? (יונה ד', י-יא).

יונה אינו חס על הקיקיון אלא על עצמו הוא חס. יונה אינו מצר על אובדן הקיקיון כשלעצמו אלא על הסבל הנגרם לו מחסורו. אף ה' חס על אנשי נינווה ודומה כי אם חפצים אנו לקרוא את הקל וחומר כמו שהוא אין הוא יכולים להימלט מן המסקנה כי לה' יש צורך באנשי נינווה! וכך עלינו לקרוא את משל הקיקיון: אתה יונה עצבת כאשר אבד לך הקיקיון ואני לא אתעצב באבד נינווה העיר הגדולה? ואולם הואיל ומלומדים אנו בדבריו המוחלטים של הרמבי"ם כי ה' הינו אחד רוחני ומושלם, ואין הוא צריך דבר, שאם לא כן אין שלימותו מליאה, מתקשים אנו לעכל קל וחומר זה.

שאלה זו, כך עלינו להודות, אינה נוגעת למשל הקיקיון בלבד. פסוקים רבים התפתחות זו בתפיסתו של יונה (מרחמים של ריחוק לרחמים של קירבה) יכולה ליישב קושיא נוספת העולה אודות הסברנו המאחד את הסוכה והקיקיון. אם כנים דברינו מדוע נאמר קודם כי בנה יונה סוכה ורק אז זימן לו ה' קיקיון? ואולם הואיל והנביא חפץ להעמידנו על ההתפתחות בהבנתו את התשובה הרי שמשקל הסדר הכרונולוגי בטל בשישים בפני המטאפורות המתארות את דרכיה השונות של התשובה.
23. אף מצאנו כי בשעה שהביא העם את ארון ה' למחנהו ולא היה ראוי לכך נענש במלוא חרון האף. חופני ופנחס מתו וארון ה' נשבה למחנה פלישתים. על מנת לבקש שכינה יש להיות נקי כפיים (שמואל א' פרק ד').

בתורה נראים כסותרים את דברי הרמב"ם. כך מוצאים אנו כי אומר משה לה' כי יסלח לעמו שמא יאמרו מצרים כי ברעה הוציאם ולהרוג אותם בהרים. וכן מזכיר משה את הגויים אשר שמעו את שימעו של ה' אשר שמו יתחלל בעיניהם. ואף כי שואלים אחרונים²⁴: וכי בשביל מחשבת השוטים תלקה מידת הדין? רואים אנו כי חשיבות יש לפני המקום אף למחשבת הגויים. ודומה כי אבוח דכולהו וחרף מכולם הינו הדימוי שבפרשת האזינו: "אמרת אפאיהם אשבתה מאנוש זכרם. לולא כעס אויב אגור פן ינכרו צרימו פן יאמרו ידיו רמה ולא ה' פעל כל זאת" (דברים ל"ב, כו-כו). אין הקב"ה מכלה זעמו בישראל הואיל, וכביכול, מפחד האל שיתחלל שמו בגויים. אלמלא מקרא שכתוב אי אפשר לאומרו, הכתיב הכתוב פחד לפני ה'. כאילו אמר הכתוב צריך ה' מעולמו דבר. ואף שקשים הדברים ואין אנו מסוגלים להולמם ניתלה באילנות גבוהים אשר פתחו בפנינו צוהר לעולמות מופלאים אשר מעט מזעיר מהם יפענחו עברנו את חידת הקיקיון ואת חידת התשובה.

6. צורך גבוה וצורך הדיוט

מהי מטרת השראת השכינה בעולם? האם לצורך אדם או שתכלית נוספת להשראת השכינה? בסוף בניית המשכן שבפרשת תצווה (שמות כ"ט, מו) אומר ה' למשה כי תכלית בניית המשכן היא: "וידעו כי אני ה' אלוקיהם אשר הוצאתי אתם מארץ מצרים לשוכני בתוכם אני ה' אלוקיהם". תכלית יציאת עם ישראל ממצרים הינה השראת השכינה בתוכו ומהי תכלית השראת השכינה? הרמב"ן עונה על שאלה זו בדרך סוד:

ואם כן יש בדבר סוד גדול. כי כפי פשט הדבר השכינה בישראל צורך הדיוט ולא צורך גבוה. אבל הוא כענין שאמר הכתוב ישראל אשר בך אתפאר, ואמר יהושוע ומה תעשה לשמן הגדול ופסוקים רבים באו כן, איזוה למושב לו, פה אשב כי איזוהיה (שמות כ"ט, מו).

אין הרמב"ן חפץ להרחיב בדיבורו וכך היא דרכם של ראשונים שהם מגלים טפח ומכסים טפחיים. רבי מאיר גבאי, בספרו "עבודת הקודש" (חלק העבודה פרק ב') מגלה לנו טפח נוסף ואומר על דרך החיוב כי השכינה בישראל, צורך גבוה. הקב"ה מתפאר, כביכול, בהשראת שכינתו בינו וחרד לשמו הגדול. ואף שאין אנו מבינים כיצד יכול בן אנוש להועיל לאלוקים²⁵, הרי שדברים מפורשים נאמרו על ידי רבותינו.

24. רבי יצחק עראמה, בספרו, "עקידת יצחק", בקשר עם תפילת משה לאחר חטא המרגלים.
25. הרמב"ן מסביר כי בהתייחד השכינה בתחתונים מתייחדת היא אף בעליונים. אך, כאמור, אין אנו מבינים דבר וחצי דבר מדימויים אלו.

חידת הקיקיון באה לידי פתרון באמצעות דבריו של הרמב"ן. הקב"ה החפץ להסביר ליונה את סודה של התשובה רומז לו כי רצון יש לו בקיום העולם. חפץ יש לריבונו של העולם בהשראת שכינתו בתחתונים. אם יכלו אנשי ניווה לתמעט הדמות ותסתלק השכינה. כשם שיונה חס על הקיקיון כך חס ריבונו של עולם על אנשי ניווה.

7. יום הכיפורים

מה תפקידו של הצום ביום הכיפורים? לשם מה מונעים או מעצמנו מאכל ומשתה? שמא תאמר ייסורים מכפרים, אין הדבר כן, שהרי אומרת התורה לנו לאכול בתשיעי על מנת שנקל יהיה לנו לצום בעשירי. שמא תאמר דרך תשובה היא, אף על כך יקשה מאוד שהרי לימדנו הרמב"ם כי אין התשובה גמורה עד אשר יתגבר החוטא על יצרו, וביום הכיפורים אין היצר שולט באדם.

אתה מוצא השטן בגימטריה שס"ד, כמנין ימות השנה חסר אחד. כל ימות השנה, יש רשות לשטן להשטין לישראל, חוץ מיום הכיפורים. אמר לו הקב"ה: אין לך רשות ליגע בהם... ("מדרש שוחר טוב" כ"ז).

אין התשובה גמורה בבריחה מפני היצר אלא בהתמודדות עימו. וכמו שאומר הרמב"ם²⁶: "ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם". החלשת היצר ביום הכיפורים אינה מדד בוחן לשנה כולה. מהו אם כן תפקידו של יום הכיפורים?

ביום הכיפורים או מזכירים לריבונו של עולם כי אנו עבדיו, ועלינו משרה הוא את שכינתו. לאחר ארבעים ימי סליחה בהם אין אנו יודעים אם נענינו נעזרים או בעונן ההצלה האחרון. ניגשים אנו לתפילה ומבקשים "זוכרנו לחיים מלך חפץ בחיים חותמנו בספר חיים למענך אלוהים חיים". צמים אנו ביום קדוש זה כדי להעמיק תחושת עבודתנו, שאין אנו מבקשים למען עצמנו אלא למענו. מצד תודעתנו ומצד יושר לבבנו אין אנו יכולים לבקש מה' כי ישפטנו לחיים למענו אלא ביום הכיפורים. ואף נראים אנו לפניו כמלאכים וכצבא מרום הכשר להשראת שכינתו. וכך הוא המשך המדרש דלעיל. אומר הקב"ה לשטן אף על פי שאין לך רשות לקטרג לך ראה במה הם עסוקים:

כיוון שהולך ומוצא אותם כולם בתענית ובתפילה לבושים בגדים לבנים ומעוטפים כמלאכי השרת, מיד חוזר בבושה וכלימה. אמר לו הקב"ה: מה מצאת בבני? אמר לו הרי הם כמלאכי השרת ואיני יכול יגע בהם. מיד הקב"ה כובל אותו ומבשר להם סלחתי. (שם).

26. "משנה תורה", ספר המדע, הלכות תשובה, פרק שני הלכה ב'.